

ΜΟΡΦΟΣΥΝΤΑΚΤΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ

Ενεργητική διάθεση - Παθητική διάθεση

Ενεργητική σύνταξη: Τονίζεται το υποκείμενο του μεταβατικού ρήματος, με άλλα λόγια το πρόσωπο ή το πράγμα που δρα.

Παθητική σύνταξη: Τονίζεται η δράση που προέρχεται από το ποιητικό αίτιο, το οποίο είτε διατηρείται είτε παραλείπεται

Είναι δυνατή η μετατροπή ενεργητικής σύνταξης σε παθητική ή το αντίστροφο.

- Η θεοποίηση του χρήματος παραλύει τις ηθικές αντιστάσεις και πυροδοτεί την κοινωνική παθογένεια.
- Οι ηθικές αντιστάσεις παραλύονται από τη θεοποίηση του χρήματος και πυροδοτείται η κοινωνική παθογένεια.

Επιλογή ρηματικών προσώπων

Η επιλογή του ρηματικού προσώπου είναι καθοριστική και συνδέεται άρρηκτα με το σκοπό της σύνταξης και το είδος του κειμένου που διαβάζουμε. Αναλυτικότερα:

- α' ενικό: προσδίδει στο κείμενο προσωπικό, εξομολογητικό τόνο / εκφράζει προσωπικές εκτιμήσεις / με τη χρήση του το ύφος του κειμένου αποκτά αμεσότητα, εκφράζεται οικειότητα / οι σκέψεις προβάλλονται εντονότερα και εναργέστερα στον αναγνώστη.
- β' ενικό: προσδίδει αμεσότητα και οικειότητα στο λόγο / χρησιμεύει για να γίνει ο λόγος πιο πειστικός.
- γ' ενικό: καθιστά το μήνυμα γενικόλογο / προσδίδει καθολικό κύρος / αποφεύγει την άμεση αναφορά, καθιστώντας το μήνυμα υπαινικτικό / αποστασιοποιεί το συγγραφέα από τη συμμετοχή και τον καθιστά αντικειμενικό παρατηρητή / οι επισημάνσεις του φαίνονται αναμφισβήτητες, γενικώς αποδεκτές.
- α' πληθυντικό: η χρήση του αποπνέει συλλογικότητα, ενώ ο λόγος αποκτά αμεσότητα / ο συγγραφέας μετέχει / συγγραφέας και αναγνώστης έχουν κοινή οπτική γωνία - δημιουργείται μια αίσθηση οικειότητας (αμεσότητα) ανάμεσα στον πομπό και στο δέκτη / απόδοση συλλογικής ευθύνης / τονίζεται η ανάγκη για δραστηριοποίηση των αρμόδιων φορέων.
- β' πληθυντικό: προσδίδει ζωντάνια στο λόγο / συναισθηματική προσέγγιση.
- γ' πληθυντικό: αντικειμενικότητα.

Επιλογή ρηματικών χρόνων

Οι ρηματικοί χρόνοι φανερώσουν τη χρονική βαθμίδα (παρελθόν, παρόν, μέλλον) καθώς και τον τρόπο ενέργειας (εξακολουθητικά, συνοπτικά, συντελεσμένα). Συγκεκριμένα:

Ο ενεστώτας χρησιμοποιείται για να δηλώσει:

- κάτι που γίνεται στο παρόν και βρίσκεται σε εξέλιξη,
- κάτι που συμβαίνει διαχρονικά (γνωμικός ενεστώτας),
- κάτι που αναμφισβήτητα θα συμβεί (τίθεται αντί του μέλλοντα),
- ζωντάνια στην αφήγηση (ιστορικός ενεστώτας αντί αορίστου),
- παραστατικότητα (αντί παρατατικού).

Ο παρατατικός φανερώνει ότι κάτι γινόταν στο παρελθόν εξακολουθητικά, με διακοπή ή χωρίς.

Ο στιγματικός μέλλοντας δηλώνει ότι κάτι θα γίνει στο μέλλον και παρουσιάζεται συνοπτικά.

Ο εξακολουθητικός μέλλοντας γνωστοποιεί ότι κάτι θα γίνεται στο μέλλον με διακοπή ή χωρίς.

Ο συντελεσμένος μέλλοντας διευκρινίζει ότι κάτι θα γίνει πριν από μια χρονική στιγμή του μέλ-

λοντος.

Ο αόριστος χρησιμοποιείται για να δηλώσει:

- κάτι που έγινε στο παρελθόν και παρουσιάζεται συνοπτικά, ανεξάρτητα με το αν κράτησε πολύ ή λίγο,
- κάτι που συμβαίνει συνήθως (γνωμικός αόριστος),
- κάτι τόσο βέβαιο, ώστε ο πομπός θεωρεί ότι έχει ήδη συμβεί (αντί για μέλλοντα).

Ο παρακείμενος δηλώνει ότι κάτι έχει γίνει στο παρελθόν, εξακολουθεί όμως να υπάρχει συντελεσμένο και στο παρόν.

Ο υπερσυντέλικος καταδεικνύει ότι κάτι ήταν συντελεσμένο πριν από μια χρονική στιγμή του παρελθόντος.

Επιλογή ρηματικών εγκλίσεων

Οριστική: Φανερώνει το πραγματικό, το βέβαιο καθώς και το δυνατό, το πιθανό, ευχή, παράκληση.

Υποτακτική: Συνοδεύεται από τα μόρια *να, ας* και τους συνδέσμους *αν, όταν, πριν, μόλις, να μη, μήπως* και φανερώνει κάτι ενδεχόμενο ή επιθυμητό καθώς και προτροπή, παραχώρηση, ευχή, το δυνατό, το πιθανό, απορία, προσταγή ή απαγόρευση.

Προστακτική: Φανερώνει την επιθυμία ως προσταγή, αλλά μπορεί να διατυπωθεί και ως προτροπή, απαγόρευση, παράκληση, ευχή.

Η σύνδεση των προτάσεων

Διερεύνηση και αιτιολόγηση παρατακτικής και υποτακτικής σύνδεσης (απλή υπόταξη - διαδοχική υπόταξη):

Παρατακτική σύνδεση: Συνδέονται ισοδύναμες προτάσεις (Κ+Κ, Δ+Δ όμοιες) με τη χρήση παρατακτικών συνδέσμων: συμπλεκτικών (*και, ούτε, μήτε...*), αντιθετικών (*αλλά, όμως, παρά...*), διαζευκτικών (*ή, είτε-είτε*), συμπερασματικών (*λοιπόν, επομένως...*).

- Ο παρατακτικός λόγος καταρχήν είναι λιτός, απλός, γοργός και κοφτός, ωστόσο, συχνά, δυσχεραίνει το δέκτη να συλλάβει σε βάθος ένα μήνυμα.

π.χ. *Ο συγγραφέας υπαινίσσεται την πολιτεία. Η πολιτεία είναι η οριστικά χαμένη, εδώ και σαράντα χρόνια, για τον ελληνισμό πρωτεύουσα της Ιωνίας. Μια από τις λαϊκές συνοικίες της ονοματίζει και ο τίτλος του μυθιστορήματος.*

Υποτακτική σύνδεση: Συνδέονται ανόμοιες προτάσεις (Κ+Δ, Δ+Δ ανόμοιες) με υποτακτικούς συνδέσμους, αντωνυμίες ή επιρρήματα (*ότι, μήπως, ποιος, πότε, επειδή, για να, ώστε, όταν, αν, εάν και, όπως...*).

- Η υπόταξη είναι πυκνός λόγος, καθιστά το ύφος σύνθετο και αποτελεί δείγμα υψηλού πνευματικού επιπέδου. Ωστόσο, μερικές φορές το ύφος του κειμένου γίνεται δυσνόητο, ενώ ενδέχεται να μαρτυρεί και μια τάση επιδειξιμανίας εκ μέρους του πομπού.

π.χ. *Όσοι πάλι πιστεύουν πως ελευθερία χωρίς νόμο δεν είναι ελευθερία, πιθανώς νομίζουν ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να συγκρατήσει τον εαυτό του και να επιβληθεί στα πάθη του, με αποτέλεσμα να κάνει κακό στους άλλους και στον εαυτό του.*

Είναι δυνατή η μετατροπή της παρατακτικής σύνδεσης σε υποτακτική και το αντίστροφο. Επί παραδείγματι:

- *Η αδικοπραγία οφείλεται στη θεοποίηση του χρήματος.*

Επειδή θεοποιείται το χρήμα, η αδικοπραγία ενισχύεται.

- *Μιλά τόσο σιγά, ώστε δεν ακούγεται καθόλου.*

Μιλά τόσο σιγά· δεν ακούγεται καθόλου.

Μακροπερίοδος ή μικροπερίοδος λόγος και ασύνδετο σχήμα

Στην επιλογή λόγου μακροπεριόδου ή όχι από τον πομπό ισχύει αντίστοιχη αιτιολόγηση με την παρατακτική - υποτακτική σύνδεση.

Ειδικότερα, ο μακροπερίοδος λόγος:

- όταν οργανώνεται κατάλληλα, αποτελεί δείγμα υψηλού επιπέδου του πομπού, ενώ ταυτόχρονα βοηθά το δέκτη να αντιληφθεί τις διαπλοκές των εννοιών (σύνθετο ύφος),
- προσδίδει έμφαση, ένταση στο λόγο, με αποτέλεσμα το κείμενο να αποκτά δυναμικό και γοργό ρυθμό,
- ενδέχεται να λειτουργεί παραπαιστικά, όταν υπάρχει χαλάρωση από πλευράς λογικών σχέσεων, καθιστώντας ασαφή τα νοήματα.

Ο μικροπερίοδος λόγος είναι απλός και πυκνός, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να είναι ασθματικός, αγχώδης και να επιδιώκει τη μετάδοση αντίστοιχων συναισθημάτων που βιώνει ο πομπός προς το δέκτη.

Αναφορικά με τη χρήση του ασύνδετου σχήματος, ο συγγραφέας αποσκοπεί στο να δώσει ένταση, έμφαση στο λόγο και ίσως να χρωματίσει συναισθηματικά το κείμενο του. Παράλληλα, διαπιστώνουμε ότι το ασύνδετο σχήμα συμβάλλει στη ζωντάνια και στην παραστατικότητα ενός κειμένου, ενώ συνάμα πυκνώνει το λόγο.

Γενικότερα, ο μικροπερίοδος λόγος και το ασύνδετο σχήμα προσδίδουν στο ύφος και τον τόνο χαρακτηριστήρα λιτό, γοργό, κοφτό (ελλειπτικός λόγος).

Παράδειγμα μακροπεριόδου λόγου - ασύνδετου σχήματος:

Όταν τα έμβρυα από τις εκτρώσεις χρησιμοποιούνται για την παρασκευή καλλυντικών, όταν παιδιά του Τρίτου Κόσμου πουλιούνται και θυσιάζονται, για να χρησιμοποιηθούν τα όργανα τους για μεταμοσχεύσεις στα μεγάλα ιατρικά κέντρα, όταν οι επιστήμονες δέχονται να παρασκευάσουν δηλητηριώδεις ουσίες που προβάλλονται σαν φαρμακευτικές, τότε μπορούμε να νιώσουμε πόσο δίκιο είχε ο Αϊνστάιν, όταν μετά τη Χιροσίμα δήλωσε: «Αν ξαναγεννιόμουν, θα γινόμουν ξυλουργός».

Επιλογή ρηματικών ή ονοματικών συνόλων

Με τη χρήση ονοματικών συνόλων διατυπώνεται με συντομία και πυκνότητα ένα μήνυμα.

Η ρηματική διατύπωση αναφέρεται σε συγκεκριμένο γεγονός, ενώ η ονοματική διατύπωση αναφέρεται στο γενικό, το αφηρημένο και το διαχρονικό.

Εντοπισμός και σχηματισμός ονοματικών και ρηματικών συνόλων: π.χ. *επίρριψη ευθύνης*: ονοματικό σύνολο / *επιρρίπτω ευθύνες*: ρηματικό σύνολο.

Ο ρόλος της αντίθεσης

Αντιθετικοί σύνδεσμοι

- Συνδέουν υποτακτικά οι: *αν και, ενώ, μολοντί, μόλο που, παρόλο που, και που, που, και ας, ας.*
- Συνδέουν περιόδους ή ημιπεριόδους οι: *ωστόσο, έπειτα, μολαταύτα, όμως, εντούτοις, εξάλλου, αντίθετα, απεναντίας.*

Είδη αντιθετικής σύνδεσης:

α. Η απλή με τους συνδέσμους: *αλλά, μα και, κι όμως, παρά, μόνο.* Π.χ. *Κάνει το σοφό, αλλά δεν ξέρει τα πιο απλά πράγματα. Δε θα κάνουμε συζήτηση, μόνο θα σου πω δυο λόγια.*

β. Η επιδοτική με τους συνδέσμους: *όχι μόνο... αλλά και, όχι μόνο... δε(ν).. .μα ούτε, όχι μόνο...αλλά και δεν, όχι μόνο δε(ν). ..αλλά και, όχι μόνο να ...αλλά και να, όχι μόνο να μη(ν)... αλλά ούτε και να, όχι*

μόνο να... αλλά και να μη(ν), όχι μόνο να μη(ν)... αλλά να κτλ. Π.χ. Όχι μόνο πήγε, αλλά και έμεινε όλο το καλοκαίρι.

Όχι μόνο να μη διαμαρτύρεσαι, αλλά να λες κι ευχαριστώ.

Επιπλέον, η αντίθεση δηλώνεται μέσω των εναντιωματικών προτάσεων:

- Εναντίωση προς κάτι το πραγματικό με τους συνδέσμους: ενώ, αν και, μολονότι, μόλο που, και που, και ας, ας, παρ' όλο που.

Π.χ. Αν και είχε παιδιά, έμεινε στο τέλος μόνος.

- Εναντίωση προς κάτι το μη πραγματικό με τους συνδέσμους: και αν, και να, που να, και ας.

Π.χ. Ακόμη και αν δεν παρευρεθούν όλοι οι φοιτητές, το μάθημα θα διεξαχθεί κανονικά.

Παρατηρήσεις

- Είναι δυνατή η νοηματική αντίθεση: χωρίς συνδέσμους / διαρθρωτικές λέξεις.
- Η επιδοτική σύνδεση είναι κατάλληλη και για κλιμάκωση: προσδίδει έμφαση, ένταση, ζωντάνια στο λόγο.
- Ο αντιθετικός σύνδεσμος μπορεί να παραλείπεται, όταν χρησιμοποιούμε άνω τελεία: Π.χ. Αυτός δεν ήταν άνθρωπος· ήταν θεριό.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Αιτιολόγηση αναφορικής ή ποιητικής λειτουργίας της γλώσσας

Αναφορική γλώσσα: Στην αναφορική ή κυριολεκτική, δηλωτική, λογική, πληροφοριακή χρήση της γλώσσας:

- Η γλώσσα λειτουργεί με λογικό τρόπο και το μήνυμα σχετίζεται με την κοινή αντίληψη που έχουμε για τον κόσμο.
- Σκοπός του πομπού είναι η πληροφόρηση.

Ποιητική γλώσσα: Στην ποιητική ή μεταφορική, συνυποδηλωτική, συγκινησιακή χρήση της γλώσσας:

- Το μήνυμα έχει συνειρμική σημασία και συναισθηματικές αποχρώσεις (έκφραση συναισθημάτων). Σκοπός του πομπού είναι να προσελκύσει το δέκτη· ενδιαφέρει κυρίως η μορφή του μηνύματος και λιγότερο η πληροφορία που φέρει το μήνυμα.
- Δίνει ζωντάνια, παραστατικότητα.

Π.χ. · Σκληρή πέτρα (κυριολεκτική απόδοση) / σκληρή καρδιά (μεταφορική).

- Ήταν ένας χαρούμενος άνθρωπος· όλο γελούσε (κυριολεκτική λειτουργία).
- Τα λόγια του ήταν πικρά και μας φαρμάκωσαν (μεταφορική λειτουργία).

ΥΦΟΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Στο χαρακτηρισμό του ύφους / τόνου ενός κειμένου πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τα εξής: το κειμενικό είδος, η πρόθεση του συντάκτη, ο δέκτης, το κοινό.

Το ύφος ενός κειμένου μπορεί να αξιολογηθεί ως: πυκνό, μεστό, σύνθετο, στομφώδες, εξεζητημένο, επιστημονικό, τυπικό, επίσημο, υψηλό, γλαφυρό, λυρικό, διδακτικό, προτρεπτικό, απλό, φυσικό, λιτό, χαλαρό, οικείο, παραστατικό, σαρκαστικό, καυστικό, ειρωνικό, σκωπτικό, δηκτικό, χιουμοριστικό, περιπαικτικό, εμφαντικό, εξομολογητικό, ακαλαίσθητο, ανεπιτήδευτο, αλληγορικό, στοχαστικό με βάση τα εξής κριτήρια / χαρακτηριστικά: σύνταξη, λεξιλόγιο, σχήματα λόγου, σημεία στίξης, ρηματικά πρόσωπα, μακροπερίοδος / μικροπερίοδος λόγος κ.ά.

Π.χ. «Πλούτος και δύναμη από το ένα μέρος, από το άλλο πενία και έλλειψη προστασίας διανοητικής

και ηθικής απέναντι στις καταχθόνιες μηχανές της μαζικής υποβολής. Τι περιμένει τον άνθρωπο κάτω απ' αυτόν το φοβερό τροχό της μοίρας που έρχεται να τον συνθλίψει —δε χρειάζεται πολλή σοφία να το μαντέψει κανείς. Ο εξανδραποδισμός... Αυτό θα είναι άραγε το τίμημα της προόδου; Και το αξίζει; Ιδού η απορία».

Το ύφος του κειμένου χαρακτηρίζεται μεστό, πυκνό, σύνθετο (πυκνογραμμένο, βρίθει ουσιωδών νοημάτων, υποταγμένος λόγος) και συνάμα μεταφορικό, αλληγορικό (έντονη χρήση επιθέτων: «καταχθόνιες», «φοβερό», σχήματα λόγου), διδακτικό, στοχαστικό, προτρεπτικό (απορηματικός - ερωτηματικός τόνος — σχήματα λόγου / προκαλεί προβληματισμό, παρακινεί σε στοχασμό τον αναγνώστη).

ΣΗΜΕΙΑ ΣΤΙΞΗΣ

1. Άνω τελεία (·)

Η άνω τελεία χρησιμοποιείται, για να σημειώνουμε μικρότερη διακοπή από την τελεία και μεγαλύτερη από το κόμμα. Ειδικότερα, η άνω τελεία χρησιμοποιείται στο εσωτερικό μιας περιόδου στις εξής περιπτώσεις:

- Για να διακρίνει στο εσωτερικό της περιόδου μία πρόταση, η οποία αποτελεί επεξήγηση - συμπλήρωση των προηγούμενων ή αντίθεση προς τα προηγούμενα (στις περιπτώσεις αυτές συνήθως λείπει ο επεξηγηματικός ή αντιθετικός σύνδεσμος).
- Μετά από δυο τελείες, για να χωρίσει μεταξύ τους ημιπεριόδους, οι οποίες αποτελούν επιμερισμένες επεξηγήσεις των προηγούμενων. Γράφουμε: *Αυτός δεν ήταν άνθρωπος· ήταν θεριό.*
- Τέλος, καθιστά το ύφος κοφτό, προσωπικό και δίνει έμφαση στο λόγο.

2. Κόμμα (,)

Το κόμμα τίθεται:

- μεταξύ ασύνδετων λέξεων και προτάσεων,
- πριν και μετά την κλητική προσφώνηση,
- πριν και μετά τις δευτερεύουσες προτάσεις, εκτός από τις: ειδικές (ότι, πως), ενδοιαστικές (μήπως, μη, να μη), πλάγιες ερωτηματικές (τι, πώς, που, πότε, πόσο κ.ά.), βουλητικές (να). Όταν όμως οι παραπάνω προτάσεις είναι επεξηγήσεις, τότε σημειώνεται κόμμα, π.χ. *Φοβήθηκε κι αυτό, μήπως αγνοήσουν τις προσπάθειες του.*

3. Διπλή τελεία (:)

Η διπλή τελεία σημειώνεται:

- πριν από λεγόμενα που καταγράφονται αυτούσια (ενδέχεται να κλείνονται σε εισαγωγικά),
- πριν από απαρίθμηση,
- όταν ακολουθεί η ερμηνεία ή το αποτέλεσμα μιας ενέργειας,
- έπειτα από πρόταση που αναφέρει γνωμικό, παροιμία.

Σημείωση: η λέξη ύστερα από τη διπλή τελεία γράφεται με κεφαλαίο γράμμα, όταν η διπλή τελεία έχει τη θέση τελείας.

4. Παρένθεση ή διπλή παύλα [()] (- ... -)

Επεξηγεί ή συμπληρώνει όσα προηγήθηκαν. Όμως, ενώ ό,τι περικλείεται στην παρένθεση είναι συνήθως επιπρόσθετο, ό,τι περικλείεται σε διπλή παύλα είναι συνήθως απαραίτητη παρεμβολή στη συνέχεια του λόγου. Π.χ. *Γιατί μέσα στα αγαθά και παρόλα τα αγαθά —τα υλικά εννοώ— που έχει αποκτήσει, δεν είναι ευτυχής.*

5. Θαυμαστικό (!)

Σχολιαστικό σημείο στίξης (π.χ. για να δηλώσει συναίσθημα):

- μετά από φράση που εκφράζει θαυμασμό, έκπληξη ή έντονο συναίσθημα (χαρά, φόβο, πόνο κ.ά.),
- για να δηλωθεί η υπερβολή σε ενέργεια,
- μετά από επιφωνήματα,
- για να υποδηλωθεί η ανησυχία του συντάκτη σχετικά με όσα διαπιστώνει,
- για να εκφραστεί έμμεσα ο σαρκασμός του πομπού (ειδικά μέσα σε παρένθεση).

6. Αποσιωπητικά (σχολιαστικό) (...)

Τα αποσιωπητικά τίθενται:

- για να εκφραστεί ο προβληματισμός,
- για να δηλωθεί ειρωνεία ή αμφισβήτηση (ελλειπτικότητα),
- όταν ο πομπός δεν επιθυμεί να ολοκληρώσει τη φράση του ή επειδή διακόπηκε ή επειδή, λόγω συγκίνησης, δεν μπορεί να συνεχίσει (παράλειψη),
- για να εκφραστεί υπαινιγμός για όσα μέχρι εκείνη τη στιγμή διατυπώθηκαν,
- και παραπέμπουν σε ελλειπτικότητα ή φανερώνουν παράλειψη.

7. Ερωτηματικό (σχολιαστικό) (;)

Το ερωτηματικό σημειώνεται:

- για να εκφραστεί ο προβληματισμός για το τι πρέπει να γίνει,
- για να εκφράσει ο πομπός την επιθυμία να πληροφορηθεί κάτι που δε γνωρίζει (εδώ δε λειτουργεί σχολιαστικά),
- για να εκφράσει εντονότερα μια προτροπή ή μια παράκληση, με αποτέλεσμα να γίνεται το ύφος πιο ζωηρό ή να διατυπώνεται πιο ευγενικά,
- για έμφαση στις ρητορικές ερωτήσεις,
- για πρόκληση συναισθημάτων (λ.χ. αφύπνιση),
- για να προκαλέσει το ενδιαφέρον,
- για παραστατικότητα.

8. Εισαγωγικά (« »)

Τα εισαγωγικά δηλώνουν:

- επανάληψη εκφράσεων που διατυπώθηκαν,
- ειρωνεία του πομπού (σχολιαστικό),
- απαξίωση μιας έννοιας,
- μεταφορική χρήση μιας έννοιας,
- ειδική ορολογία.

6. Κάθετη γραμμή (/)

Η κάθετη γραμμή σε συνώνυμες λέξεις:

- δίνει έμφαση,
- διευρύνει την έννοια (π.χ. εμπορικό /οικονομικό).